

DR. REZI ELEK

ISTEN ORSZÁGÁNAK MUNKÁSA

ARTHUR J. LONG (1920–2006) EMLÉKÉRE

2006. december 9-én, 86 éves korában elhunyt Arthur J. Long, a 20. század második felének egyik legnagyobb angol unitárius teológusa. Egyházunk nagy tisztelője és a kommunizmus ránk nehezedő nyomása alatti években egyik legönzettelenebb szellemi-lelki támaszunk volt. Amikor 1977-ben Kolozsvárra látogatott és szószéki szolgálatot végzett a belvárosi templomban, a következő gondolatokkal indította beszédét: „A megtiszteltetés és a kiváltság mély érzésével állok előttetek és szólók hozzátok az unitárius bizonyágtétel és tudomány központjában. Kolozsvár a legrégebbi unitárius gyülekezet otthona a világon; ez a város és egyházközség Dávid Ferenc halhatatlan nevéhez kapcsolódik, aki annak a hitnek az úttörője és vértanúja, amelyet mi is vallunk... Állandóan emlékeztetem angol testvéreimet, hogy az unitarizmus igazi szíve és eredeti forrása annak a hitnek, amelyet mi is vallunk, amely annyira kedves nekünk, az itt van, Erdélyben.”

A tisztelet, elismerés és köszönet érzései közepette szeretném felidézni életútját és szellemi örökségét,

Arthur J. Long 1920. március 10-én született a leicestershire-i Loughborough-ban. Édesapja, Millin Walter Long unitárius lelkész, édesanyja, Amy Charlotte Rosina volt. A köztisztelőben álló lelkész édesapja, aki 1963-ban az Unitárius és Szabadelvű Keresztény Egyházak Főtanácsának elnöki tisztségét is betöltötte – és általában a család vallásos szelleme –, adta az indítást arra, hogy már fiatal éveiben a bölcsélet és teológia iránt érdeklődjék.

Elemi és középfokú iskolai elvégzése után a következő egyetemeken végezte tanulmányait: Exeter College, Oxford (1938–1941), Manchester College, Oxford – jelenleg Harris Manchester – (1941–1944), New College, Edinburgh (1944–1945). 1945-ben ismét az oxfordi Manchester College-ban találjuk, ahol tovább mélyíti teológiai ismereteit, és elkötelezi magát a teológiai tudományosság szolgálatára. Már egyetemi évei alatt különböző tudományos fokozatokat szerez a bölcsészet és a teológia körében.

Lelkészi szolgálatát 1945 májusában kezdte meg. Ennek a hosszú évtizedekre terjedő szolgálatnak fontosabb állomásai: 1945–1952 között a London Blackfriars Mission, és a Stampord utcai, 1952–1975 között a Bolton Unity, 1963–1975 között a Horwich unitárius egyházközségek. Lelkészi szolgálatát lelkiismeretes felkészülés, közösségépítő szándék, mélységes keresztényi lelkiület jellemezte. Bizalmat árasztó megjelenésével, kedves, csendes humorával, önzetlenségével kiérdemelte hívei és ezzel időben tanítványai megbecsülését.

Lelkészi tevékenysége alatt kezdte meg tanári, nevelői munkáját is, a Manchester Unitárius Teológiai Főiskolán, 1959-ben. 1974-ben a Főiskola principálisává (dékánjává) választották, ezt a tisztséget nyugalomba vonulásáig, 1988-ig töltötte be közmegelegedésre. Közben a manchesteri egyetem vallástudományi tanszékén tartott előadásokat a szabadelvű kereszténység történetéről és hitelveiről.

A lelkeszenevelést szívügyének tekintette. Baráti, személyes kapcsolatokat épített ki hallgatóival az intézetben, s ezek a kapcsolatok a hallgatók későbbi lelkeszi működése idején is tovább éltek. Ez a viszony vonatkozott az erdélyi akadémitákra is, akiket talán még jobban irányított, pártfogolt, bátorított. Ezt éreztem magam is mint tanítványa, de az irányítása alatt előttem és utánam megfordult akadémiták is. Nagy érdemei vannak abban, hogy az anyagi gondokkal küszködő manchesteri Unitárius Teológiai Főiskola 1986-ban betagozódott a manchesteri felekezeti Teológiai Intézetbe (Northern Federation for Training in Ministry).

Az Angol Unitárius Egyház önzetlen, áldozatkész munkássága elismeréséért az Egyházi Főtanács elnökének választotta (1983–1984).

Figyelemreméltó szerkesztői tevékenysége is. Társszerkesztője volt a Manchester College kiadásában megjelent *Faith and Freedom* (Hit és Szabadság) című teológiai folyóiratnak, állandó rovata volt a keresztény hitelvek témakörében az *Inquirer* (Tudósító) című egyházi havilapban. 1991-ben ő alapította és indította útjára a *Unitarian Christian Herald* (Unitárius Keresztény Hírnök) című negyedévi lapot, amelynek súlyosbodó betegsége kezdetéig főszerkesztője volt.

Eredményes teológiai munkásságának bizonyosságai a hazai és nemzetközi kongresszusokon, konferenciákon tartott előadásai, kiadott könyvei, valamint azok a tanulmányok, értekezések, amelyek különböző teológiai és szakfolyóiratokban jelentek meg Angliában, Észak-Írországban, az Amerikai Egyesült Államokban, de nem utolsó sorban Erdélyben, a *Keresztény Magvető*ben. Tudományos munkássága elismeréseképpen a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet 1995-ben a tiszteletbeli doktori (doctor honoris causa) címmel tüntette ki.

Long teológiájának jellegzetes vonása az Isten- és emberszeretet tudatos megélésének szorgalmazása, a hit és a cselekedet konstruktív összekapcsolása a vallás világában. Egyik tanulmányában így fogalmazott: „Sokan azt mondják, hogyha a felebarát szeretete csak annyit jelent, mint jóakaratot mutatni iránta, az távol áll a szeretet lényegétől. Ez nyilvánvalóan attól is függ, ki mit ért a szereteten. Bármilyen eset álljon is elő, az igazi jóakaratot nem lehet megvetni. Felebarátunk szeretete nem jelentheti csupán kedvelését, a hozzá való vonzódást, hanem azt jelenti: úgy cselekedni, mintha kedvelnök, és ha ezt tesszük, végül is fel fogjuk fedezni, hogy vonzódunk hozzá. A keresztény szeretet – *agapé* – igazi értelemben a lehető legnagyobb erő a világon a jóra”. A felebaráti szeretet

– véleménye szerint – csak Isten szeretetével összekapcsolva nyeri el értelmét: „Az Újszövetség következetesen azt tanítja, hogy az ember iránti szeretet elválaszthatatlanul hozzátartozik Isten szeretetéhez, a kettő között benső, szoros kapcsolat van. Értelme van annak, hogy az első parancsolatnak mindig elsőnek kell lennie. Mi csak akkor tudjuk szeretni felebarátunkat, ha először mi szeretjük Istent. De van egy másik felfogás, amely szerint az ember szeretete megelőzi Isten szeretetét. Amint János első levele olyan élesen megfogalmazza: »ha azt mondja valaki, hogy Szeretem az Istent, és gyűlöli a maga atyjafiát, hazug az; mert aki nem szereti a maga atyjafiát, akit lát, hogyan szeretheti Istent, akit nem lát?« (1Jak 4,20)» A hit és cselekedetek egységét emelte ki: „Jó cselekedetek! Akik jártasak a teológiában, azok tudják, hogy a jó cselekedet egyike azoknak a látszólag ártatlan kifejezéseknek, amelyek a kereszténység történetében végtelen vitáknak, megoszlásnak és vérontásnak voltak a forrásai. Hogyan üdvözülünk, kérdezték: hit vagy cselekedet által?... Természetes, hogy szükségünk van hitre, de szükségünk van jó cselekedetre is, amint azt hitelődeink állították.”

Teológiai gondolkodásának sajátos vonása az unitarizmus keresztény jellegének hangsúlyozása az angol unitarizmusban jelentkező különböző irányzatokkal szemben. Ennek érdekében teológiai tanulmányain, egyházi beszédein a biblicizmusra való tudatos törekvés is tetten érhető. Long számára a Biblia nem egyetlen, de alapvető forrása a teológiának, ezért úgy vélte, az egészséges teológiának támaszkodnia kell a bibliai üzenetre.

A *Current Trends in British Unitarianism* (Jelenkori irányzatok az angol unitarizmusban) című könyvében (Belfast 1997) felhívja a figyelmet arra, hogy az angol unitarizmusban, az „egység a különbözőségben” (Unity in Diversity) jelszó alatt olyan irányzatok jelentkeztek, amelyek a keresztény teológiai szemlélettől eltérnek, sőt azt leértékelik. A kialakult helyzet egyrészt az angol társadalom pluralista sajátosságával, másrészt az unitarizmus szabadelvűségéből következő nyitottságával magyarázható, amely lehetőséget adott a különböző kultúrájú, vallású és világnézeti meggyőződésű embereknek, hogy az unitarizmus keretei között egészen sajátos módon éljék meg vallásosságukat. Long, anélkül, hogy bírálná ezt a helyzetet, megállapítja: „Nekünk meg kell fogalmaznunk és határoznunk magatartásunkat Jézus iránt, meg kell értenünk, hogy létezik az unitáriusoknak olyan csoportja, amelynek tagjai Jézusnak nem tulajdonítanak kiemelkedő jelentőséget, és akik valószínűleg egy másik vallási vezetőt keresnek, például egy gurut. De én úgy gondolom, az unitáriusoknak különleges szerepük van abban, hogy megőrizték és védelmezzék a szabadelvű protestantizmus eszméjének történeti Jézusát, a názáreti prófétát, egy bámulatba ejtő vallási lángelme belső vallásosságának mély és csodálatos üzenetét.” Az unitarizmusnak az a nemes küldetése, hogy egyrészt megőrizze és továbbadja a történeti Jézus örökségét a dogmák Krisztusa helyett, másrészt, hogy a vallási szinkretizmusban megőrizze a szabadelvű kereszténység értékeit.

Long az unitarizmus keresztény értékeinek felmutatása érdekében irányította az Unitárius Keresztény Társulat (Unitarian Christian Association) munkáját – annak elnökeként. Elkötelezettsége nem ismert határt, és keresztény hangvételelű lapot alapított – a már említett *Unitarian Christian Herald*ot. A lapban olyan tanulmányokat közölt saját és mások írásaiból, amelyek a keresztény teológia sarkalatos kérdéseit boncolgatták. Csak egy néhányat említünk ezek közül (a címek magyar fordításában): Unitárius kereszténység és az úrvacsora, Miatyánk, A megváltó születése, Húsvét, Néhány észrevétel Jézus szenvedéséhez és halálához, Elmélkedés a bűtről, Feltámadás és/vagy örök élet, A teodicea kérdései, Néhány gondolat a miszticizmusról. A szekularizálódó világ kihívásaira adandó válaszként sorozattanulmányt indított Az isteni és az emberi címen (összesen öt terjedelmes tanulmányt közölt).

Isten országának értelmezése sokat foglalkoztatta, mert úgy vélte: „az Újszövetség futólagos olvasásából is kitűnik, hogy Isten országa abszolút központi elem Jézus tanításában.” Ezt a központi elemet igyekezett megragadni és életközébe vinni. Arra keresett választ, mit értett Jézus Isten országán. „A válaszdá-sunkban – mondja Long – három különböző, bár bizonyos mértékig egybeeső lehetőséggel szembesülünk. Isten országával mint jövőbeli kozmikus eszkatológiai eseménnyel; Isten országával mint jövőbeli szellemi valósággal, amely a hívek állásfoglalásától függ; Isten országával mint jelenlevő és megvalósult ténnyel.” Szerinte bármelyik volt is Jézus felfogása, tény, hogy követőinek hitvilágát egy következetes eszkatológia uralta, úgy vélték, hogy Isten országa hamarosan megvalósul, és azt Jézus drámai visszatérése vezeti be. Ez volt az őskeresztények többségének a meggyőződése, amelyet nem lehet elvitatni. A várt világvége bekövetkezésének folytonos tolődása következtében ez az eszme fokozatosan uralkodó lett a kereszténységben, de az eljövétel bizonyossága mellett fokozatosan kialakult az a szemlélet is, hogy az időpont tekintetében nem tudnak helyes választ adni. Ez Isten országa megragadásának egy új értelmezéséhez vezetett, egy távoli isteni esemény eszméjéhez, amely felé az egész teremtés halad. Erre alapozva következtet arra, hogy „amit a világ ma jobban igényel, mint bármi mást, az nem egyéb, mint az Isten országának eszméjében foglalt igazság újraállítása és megerősítése”. (Isten országa 234)

Szabadelvű és nyitott szemléletéből következett, hogy az angol unitarizmusban jelentkező feminizmusnak már indulásakor felajánlotta támogatását azzal, hogy részt vett a *Growing Together* (Növekedjünk együtt) című, feminista teológiát bemutató könyv szerkesztésében. Amikor azonban a feminista mozgalom a szélsőségek felé kezdett sodródni, csendesen félreállt.

Egész teológiai munkásságát az egyszerűség, a világosság, az értelmesség, a bizakodás és a melegség jellemzi. Ezek a sajátosságok egyfelől mély, személyes hitéből áradtak, amelyet mindig őszinte alázatosságban és egyszerű méltóságban

juttatott kifejezésre, másfelől intellektuális képességeiből és a mások (a felebarát) iránti önzetlen segítőkészségéből fakadtak.

Teológiájának bemutatása nem lenne teljes, ha nem említenénk egyháztörténeti munkásságát. Az angol unitarizmus – és általában a szabadelvű vallásos eszmerendszer – kutatója, kiváló ismerője volt. Történelmi vonatkozású tanulmányaiából a tárgyilagosság, a következetesség és az igazság iránti feltétlen tisztelet sugárzik. A manchesteri egyetemen ebben a témakörben tartotta előadásait. A manchesteri Unitárius Teológiai Főiskolán két féléven át ismertette az Erdélyi Unitárius Egyház történetét.

Arthur J. Long Isten országának buzgó munkása volt, aki híven sáfárkodott a rábízott talentumokkal. Gazdag szellemi örökségéből a jelenben és a jövőben is meríthetünk.

Műhely

ALAN WILLIAMS

BARTÓK ZENÉJÉNEK UNITARIZMUSA¹

Nem túlzás azt mondanom, hogy karrieremet Bartóknak köszönhetem. Unitárius családból származom – nagyapám, dédapám unitárius lelkészek voltak Angliában és Észak-Írországbán. Mivel gyermekkoromban egyre határozottabban a zene felé fordult az érdeklődésem, zongorázni kezdtem, és nem sokkal később hozzáfogtam Bartók Béla zongora-oktató sorozatát, a Mikrokozmosz első kötetét tanulni és játszani. Ez a „félelmetesen jó” zene – ahogy az egyik leghíresebb élő magyar zeneszerző, Kurtág György fejezte ki a korai benyomásait Bartók zenéjéről – egyszerre vonzott és taszított. Nehéz zene, de felszabadító is: hogy merete egy olyan hangnemben írni, amely más a jobb kéznek mint a balnak? Milyen zene ez, amely nem követi a „szabályokat”, azokat a szabályokat, amelyeket közben igyekeztem megtanulni és helyesen használni? Igazából nem tetszett az elején, de mivel tudtam, hogy Bartók unitárius volt, mindig éreztem hogy hozzá *kellene* szokni, meg *kellene* érteni. Zeneszerzőként és unitáriusként Bartók az egyik főszereplő intellektuális és zenei fejlődésem történetében. Az, hogy később megjártam szülőföldjét, és annyira beleszerettem, hogy megtanultam a nyelvét is, s hogy később zeneszerző lettem, nem kevésbé Bartók példájához vezethető vissza.

Bartók unitárius lett. Sokszor a zenetudósok is csodálkoznak, hogy Bartók unitárius volt – ha egyáltalán tudják, mi az, hogy *unitárius*. Valószínűleg arra az időszakra gondolnak Bartók életében, amikor még tagadta Isten létét, és „Nietzsche követőjeként” határozta meg magát. [...] Így írja le a zenetudós Zoltai Dénes Bartók teológiai „nézőpontját” egy 1970-ben megjelent könyvében:

„Bartók ateizmusa kezdettől fogva keményebb, ellenállóbb, mint Schönbergé... Egyetlen pillanatra sem kísérti meg a gondolat, hogy a vallásos vagy kvázi-vallásos kiutat keresse.”

---

¹ A II. Magyarországi Unitárius Találkozó (Pestszentlőrinc–Debrecen, 2006. október 7–8.) keretében elhangzott előadás szerkesztett változata.